

ԴԱՎԻԹ ԳՅՈՒՐՁԻՆՅԱՆ, ՆԱՐԻՆԵ ՀԵՔԵՔՅԱՆ

ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒ 10

Դասագիրք ավագ դպրոցի 10-րդ դասարանի համար
(հումանիտար հոսք)

ՀԱՅՈՅ ԼԵԶՎԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

Հոգնարձեց մեզմ է, հոգնական լնջուն՝ հզոր,
հոգներենք՝ առարկնող, ասորերենք՝ ապերատիսն.
լուսովերենք՝ ոդեր, աղամերենք՝ գնդեցիազարդ,
գործերենք՝ հեգնական, նպայտերենք՝ առափակախոսուու
խավարամայն, հնդկերենք՝ ճշվողական,
հայերենք՝ բառցը, որ միաժամանակ կարող է մասս բարը
լնգուների հաստկություններն առնիւղին իր մեջ:
Եղիշե (Տ-րդ դար)

ՀԱՅՈՅ ԼԵԶՎԻ ԾԱԳՈՒՄԸ ԵՎ ԴԻՐՔԸ ԱՇԽԱՐՁ ԼԵԶՎՈՒՆԵՐԻ ՄԵԶ

Սշխարիում երեք հազարից ավելի կենդանի և մեռած լեզուներ կան:

Դիտնակաները պարզել են, որ լեզուներ կան, որոնք առաջացել են մինչևոյ հիմք լեզվից կամ նախալեզվից: Այդ դեպքում ասում են, որ լեզուները ցեղակցական կապեր ունեն: Ցեղակից լեզուները խմբավորվում են լեզվաընտակիրների մեջ: Այսպես, օրինակ, հունարենը, գերմաներենը, անգլերենը, ֆրանսերենը, ռուսերենը, իսպաներենը, իտալերենը, հինդին, պարսկերենը և բազմաթիվ այլ լեզուներ մտնում են հնդկութական լեզվաընտակիրների մեջ: 19-րդ դարում լեզվաընտակիրները այդպես կոչվեց, բայի որ այս լեզուներով խոսդները գրանցենում կին Հնդկաստանի մինչև հեռավոր Իսլամի ջևկած տարածքները:

Հայերներ պատկանում են հետեւրոպական լեզվաընտակիրներ:

Հնդկութական լեզվաընտակիրից բացի կան նաև որիշ լեզվաընտակիրներ: Այսպես, օրինակ, հունգարերենը, ֆիններենը, էսոռներենը և այլ լեզուներ կազմում են ֆիննառուրական լեզվաընտակիրը, թուրքերենը, աղբենչաներենը, դազախերենը, ուղբեկերենը մտնում են թուրքական լեզվաընտակիրի, արաբերենը, ասորերենը, երրայերենը՝ սևմական, վրացերենը, արխագերենը՝ իբրահիկովկայան, չինարենը՝ չինտիբերական լեզվաընտակիրների մեջ:

Խաչքար. «Ը տառը
Երաշի խորհրդով»
(քանդակագործ
Ռ. Նազարյան)

Հայերին Տումանյան

Լեզվաբանականի մեջ մտնող լեզուները ցեղակական տարբեր մերձավորություն ունեն: Ըստ մերձավորության աստիճանի լեզուները խմբավորվում են մյուսերի կամ խմբերի մեջ: Օրինակ՝ ռուսերենը, ուկրաիներենը, թէլառուսերենը, լեհերենը, բուլղարենը, չիներենը, սլովակերենը, սերբերենը մտնում են հնդեվրոպական լեզվաբանականի մագնոնական խմբի մեջ: Այս լեզուները մերձավոր ցեղակիցներ են, և դրանքով խոսողները բավական յավ հասկանում են իրար: Այդպիս է գերմաներենը, անգլերենը, շվեյցերենը, դանիշերենը մտնում են գերմանական մյուսի մեջ, իտալերենը, ֆրանսերենը, իսպաներենը, ռումիներենը, պորտուգալերենը՝ ռոմանական, պարսկերենը, բրտերենը, հինդի՝ հնդիդրանական մյուսերի մեջ և այլք:

Հայերենը հնդեվրոպական լեզվաբանականի հնքնորոյն մյուս է: Հայերենը միայնակ կազմում է հայկական խոսքը (երկու լեզուներ և արաբերենը, ինցնորոյն ջուղեր են կազմում):

Հնդեվրոպական լեզուների մեջ հայերենի տեղը որոշելու հարցում վճռական դեռ է խաղացել Սուրաբրուժի համայարակի արոժենոր, գերմանացի հայացու Հայերին Հյուրշմածը: Այդ տեսականոր և հիմնավորել է իր «Հնդեվրոպական լեզուների շրջանում հայերենի դիրքի մասին» ծավալուն հոդվածի մեջ (1875 թ.): Միև այդ սխալ կարծիք կար, թե հայերենը իրաւոյան լեզու է (բյուրհմացության պատճառը հայերենի և պարսկերենի բառային մնացարիվ ընդհանրությունների էլեմենտ):

Հայերենը հնդեվրոպական որևէ լեզվի և լեզվայինոյի հետ ընդգծված մերձավորություն չունի: Այդ է պատճառը, որ հայերեն խոսողին հնդեվրոպական որևէ լեզվով խոսողը չի հասկանում: Հայերենը ծագումնաբանական նկատելի առևտակցություն ունի հունարենի, հունական և պալիոնական լեզուների հետ:

20-րդ դարի վերջին քառորդում, հնեվերով դեռևս 19-րդ դարում եվրոպացի լեզվաբանների առաջ բաշած կարծիքների վրա, լեզվաբանների թ. Գամկրեշիձեն և Վ. Դվանելը հիմնավորում են, որ հնդեվրոպացիների հայրենիքը ընդգրկել է Հայկական ինուաշխարիք և նրան հարող տարածքները: Միև այդ նախահայրենիքի որշման հարցում այլ կարծիքներ են եղել՝ Եվլուսա, Կենսորուսական Աստա և այլք:

Ըստր 5000 տարի առաջ տեսի է ունեցել հնդեվրոպական հիմք լեզվի տրոհումը, որի հետևանքով սկսվել է հնդեվրոպական հնագոյն լեզուների, այդ թվում նաև հայերենի ձևավորումը: Հայերենը ձևավորման տևական ընթացքում ներառել է նաև ոչ հնդեվրոպական ցեղերի լեզուների տարրեր իրողությունները:

Փաստորեն հայերենը ձևավորվել է հայ ժողովրդի և հայկական քաղաքակրթության օրրանում՝ Հայկական լուսաշխարհում:

Հայոց լեզուն հայ ժողովրդի լեզուն է: Այն աշխարհի հնագոյն և գարգացած լեզուներից է: Հայերեն խոսում է ուր միջնունից ավելի մարդ:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ի՞ր և որտեղ է ձևավորվել հայերենը:
2. Ո՞ր լեզվաբնուածիքն է պատկանում հայերենը և ինչ տեղ է գրադարձնում այստեղ:
3. Հեղեփրուական լեզվաբնուածիքի ճյուղեր և նրանց մեջ մտնող լեզուներ թվարկիր:
4. Ուսումնամիջին հեղեփրուական լեզուների ծառը, այսուղ մատուանշիք մեռած մի բանի լեզուներ:
5. Ո՞ր լեզվաբնուածիքներին են պատկանում:
  - ա) Հայաստանի ազգային փոքրամասնությունների լեզուները.
  - բ) Հայաստանի հարևան երկրների հիմնական ժողովուրդների լեզուները:

Զրուցարան

Վկայում են բառերը

Հայոց լեզուն հայ ժողովրդի պատմության մշտական վկան է: Հայոց լեզուն վկայում է Հայկական լեռնաշխարհում վաշնչագոյն ժամանակներից հայերի տարածված լինելու, ինչպես և նրանց հին ու նոր հարևանների մասին:

Եօր հայկական ցեղերը, լիովին անշատվելով հեղեփրուական մայր ժողովրդից, ինքնուրույն կամք էին վարում, հարաբերության մեջ մտած հարևան այլազգությունների հետ, և լեզվական փոխազդեցություններ տեղի ունեցան: Լեզվական այլ շերտերը պահպանվել են հայերենում: Բայց, ինարկե, հայոց լեզվի առաջըքը, հիմնական բառապաշարը և ընթականությունը մայր լեզվից ժառանգվածն է:

Դարերի ընթացքում հայոց լեզուն շատ փոխվեց, ձևափոխվեցին նաև մայր լեզվից ժառանգված բառերը: Որքան էլ փոփոխվեցին նրանք, միևնույն է, այսօր էլ հմացվում է, որ հեղեփրուական են, մայր լեզվից ենոր: Այդ բառերը կոչվում են թիկի հայկական: Սիս դրանցից մի բանին՝ **հայր, մայր, եղբայր, քոյր, որդի, դուռտ, թռո, ապ, ականջ, լեզու, բար, ջուր, լուս և այլ:**

Հայոց լեզվի մեջ հեղեփրուական կամ թիկ բառերը ամենահինն են, շուրջ 5000 տարեկան: Այդ բառերի մեջ շատ են բոյսերի և պտուղերի անուններ՝ **ծառ, բույս, խոտ, գարի, ծաղիկ, բարդի, եղևնի, բողկ, դեղձ, ծիրան, ընկույզ, մոշ, սունկ** և այլն, կենդանիների և բոցների անուններ՝ **այծ, եղ, գառ, արագադ, հավ, մարի, աղվես, արջ, բորբենի, լուսան, ողեի, ծիծեռնակ, կոռունկ, իծ, օձ և այլն:** բոյրոց Հայկական լեռնաշխարհին են վերաբերում: Թիկ հայերն են նաև գյուղատնտեսության և կենցաղին վերաբերող **մածուն, բաւ,** շիր, գինի, արտոտ, արոր, արտ, գոլ, բակ և բազմաթիվ այլ բառեր:

Ըստ Ռ. Խշիանյանի «Պատմիչութագործ պատմություն հայոց» գրքի

**ՀԱՅԵՐԵԼԻ
ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ
ՓՈԽՆԵՐԸ**

Մետրոպ Մայուս

Մովսես Կոռնեացի

Դամբիք Ստեփան

Հայոց լեզվի պատմությունը երկու մեծ շրջանների է բաժնելում՝ նախագրային շրջան և գրային շրջան։ Նախագրային շրջանն ընդգրկում է հեղուկության հիմք լեզվից անշատվելուց հետո մինչև 5-րդ դարի սկզբը ընկած ժամանակը։ Գրային կամ գրավոր շրջանն սկսվում է 405 թվականից, երբ Մեսրոպ Մաշտոցը ստեղծեց հայկական գիրը։

Հայոց լեզվի զարգացման գրային շրջանը երեք փուլ ունի՝ ինը (5-11-րդ դարեր), միջին (12-16-րդ դարեր) և նոր (17-րդ դարից առ այսօր)։

Հին կամ գրաբարի շրջան (5-11-րդ դարեր): Այս շրջանի գրական լեզուն գրաբար է։ Այն հայտնի է նաև հին հայերեն անունով։ Այս շրջանն սկսվում է հայոց գրերի գյուտով։ 5-րդ դարում սկզբնավորվում է հայ հիմքորոշ գրավանությունը։

Գրաբար են ստեղծագործել Մաշտոցի կենսագիր Կորյունը, պատմիչներ Ծգաբանելոսը, Փավստոս Բուզանը, Եղիշեն, Սովուտ Խորենացին, Ղազար Փարպեցին (5-րդ դար), Աերեոսը, Հովհան Մամիկոնյանը (7-րդ դար), Ղևոնդը (8-րդ դար), Թովմա Արծրունին (9-10-րդ դարեր), Վրհստակես Լաստիվերոցին (11-րդ դար), Վիհյուտիանը Եզնիկ Կողբացին (5-րդ դար) և Դավիթ Անհարյոջ (5-6-րդ դարեր), մաթեմատիկոս, տիեզերագետ Անանիա Շիրակացին (7-րդ դար), բանաստեղծ Գրիգոր Նարեկացին (10-րդ դար) և շատ որիշելու։

5-րդ դարում Հայաստանում թարգմանչական հզր շարժում է ծավալվում. թարգմանվում են Ստուգանացունքը, քերականական, վիճակայական, աստվածաբանական, պատմագիտական, մաթեմատիկական և այլ աշխատություններ։ Աստվածաշնչի թարգմանությունը հետապայմուն է վերոպացնելու գիտևականներից մեկն անվանել է «թարգմանությունների թագուհի»։

Հայերենը մշակվում, հղիվում է, հասալորեն կանունակիրությունը ստուգական հարուստ և մոխ խորմերից է։

Դարերի ընթացքում, սակայն, խոսակցական լեզուն էապես փոփոխվում է և սկսում տարրերվել գրական լեզվից։ Գրական լեզուն դառնում է գերազանցապես զրիթ, գրավոր խոսք լեզու։ Այնի ոչ հանդիս է